

Sygn. akt III CZP 36/18

UCHWAŁA

Dnia 19 października 2018 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Marta Romańska (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Władysław Pawlak

SSN Karol Weitz

Protokolant Katarzyna Bartczak

w sprawie z wniosku Miasta B.
przy uczestnictwie Z. G., K. S., J. D., M. D., M. B., J. S., B. B., K. D., K. G. i J. S.
przy udziale prokuratora Prokuratury Krajowej Wojciecha Kasztelana,
o stwierdzenie nabycia spadku,
po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym
w dniu 19 października 2018 r.
zagadnienia prawnego
przedstawionego przez Sąd Okręgowy w B.
postanowieniem z dnia 18 stycznia 2018 r., sygn. akt II Ca (...),

"Czy skutecznym jest złożenie oświadczenia o odrzuceniu spadku
przez osobę, w stosunku do której nie rozpoczął jeszcze biegu termin
określony w art. 1015 § 1 k.c.?"

podjął uchwałę:

**Złożenie oświadczenia o odrzuceniu spadku przez osobę, w
stosunku do której nie rozpoczął jeszcze biegu termin określony
w art. 1015 § 1 k.c., jest bezskuteczne.**

UZASADNIENIE

Wnioskodawca Miasto B. wniosło o stwierdzenie spadku po I. G., zmarłej
dnia 15 lipca 2012 r.

Postanowieniem z dnia 24 kwietnia 2017 r. Sąd Rejonowy w B. stwierdził, że
spadek po I. G. na podstawie ustawy nabyły prawniki: J. S., K. S. w częściach po

¼ oraz B. B. w ½ części. Sąd Rejonowy ustalił, że spadkodawczyni zmarła jako wdowa, matka trojga dzieci: K. D., L. B. i Z. G. Zostawiła testament z dnia 28 lutego 2005 r., w którym do spadku powołała wymienione dzieci w częściach po 1/3. Testament ten został otwarty i ogłoszony dnia 14 lipca 2015 r.

Dnia 30 sierpnia 2012 r. L. B. przed notariuszem złożyła oświadczenie o odrzuceniu spadku po matce mającego jej przypadać z ustawy, gdyż – jak podała – matka nie zostawiła testamentu. Dnia 16 listopada 2012 r. L. B. i Z. G. przed notariuszem złożyli oświadczenia o odrzuceniu spadku po matce jako spadkobiercy testamentowi. Dnia 28 grudnia 2012 r. K. D. złożyła przed notariuszem oświadczenie o odrzuceniu spadku po matce jako spadkobierca testamentowy i ustawy. Dnia 14 czerwca 2013 r. Z. G. złożył przed notariuszem oświadczenie o odrzuceniu spadku po matce jako spadkobierca ustawy.

L. B. zmarła dnia 15 czerwca 2016 r., jako matka J. S. i M. B., którzy złożyli przed notariuszem oświadczenia o odrzuceniu spadku po babce. J. S. ma dwoje dzieci – J. S. i K. S., M. S. ma jedną córkę – B. B., która dnia 11 grudnia 2015 r. złożyła oświadczenie o odrzuceniu spadku po prababce, gdy była już pełnoletnia i odebrała zawiadomienie o terminie rozprawy w sprawie spadkowej.

Z. G. ma jedną córkę, która oświadczeniem z dnia 14 czerwca 2013 r. odrzuciła spadek po babce. Sama nie ma dzieci.

K. D. ma dwóch synów, którzy oświadczeniami z dnia 28 grudnia 2012 r. odrzucili spadek po babce. Nie mieli wówczas dzieci.

Sąd Rejonowy uznał, że spadkobiercy testamentowi I. G. skutecznie odrzucili spadek przypadający im na tej podstawie dziedziczenia oraz jako spadkobiercy ustawy. L. B. złożyła oświadczenie o odrzuceniu spadku przypadającego jej z ustawy, gdy nie miała jeszcze wiedzy o sporządzeniu testamentu przez matkę, ale zdaniem Sądu Rejonowego oświadczenie to było skuteczne, gdyż składająca je nie wiedziała, że istnieje tytuł dziedziczenia wyprzedzający porządek ustawy. Za takim stanowiskiem przemawia i to, że - będący podstawą złożenia oświadczenia o odrzuceniu spadku - art. 1015 § 1 k.c. został pomyślany jako instrument ochrony spadkobierców.

W konsekwencji odrzucenia spadku przez dzieci spadkodawczyni, ich miejsce w porządku dziedziczenia zajęły jej wnuki, a skoro i one odrzuciły spadek, to w ich miejsce wstąpiły prawnuki spadkodawczyni, z których B. B. złożyła spóźnione oświadczenie o odrzuceniu spadku, a zatem odziedziczyła go w ½ części.

Przy rozpoznawaniu apelacji wnioskodawcy od postanowienia Sądu Rejonowego z dnia 24 kwietnia 2017 r. powstało zagadnienie prawne przytoczone w sentencji uchwały, które Sąd Okręgowy postanowieniem z dnia 18 stycznia 2018 r. przedstawił do rozstrzygnięcia Sądowi Najwyższemu.

Sąd Okręgowy – z odwołaniem się do poglądu wyrażonego przez Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 19 października 2017 r., III CZP 48/17 (OSNC 2018, nr 6, poz. 58) – stwierdził, że oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku może być składane kilkakrotnie, w różnym terminie, każdorazowo w odniesieniu do innych podstaw powołania do dziedziczenia. Początek biegu terminu do złożenia tego oświadczenia jest liczony osobno w odniesieniu do każdego spadkobiercy, jak i indywidualnego tytułu powołania go do dziedziczenia. Dotychczas w orzecznictwie nie została jednak wyjaśniona wątpliwość, czy w przypadku powołania danego spadkobiercy do spadku z ustawy, z testamentu i ponownie z ustawy każde kolejne powołanie z ustawy należy traktować jako „indywidualny tytuł powołania”, czy też w przypadku powołania z ustawy „indywidualny tytuł powołania” jest zawsze ten sam. Początkiem biegu terminu, o jakim mowa w art. 1015 § 1 k.c. jest dzień, w którym spadkobierca dowiedział się o tytule powołania do spadku i dopiero w tym momencie może dojść do złożenia oświadczenia, o jakim mowa w art. 1015 § 1 k.c. Powinno to oznaczać, że odrzucenie spadku z ustawy może nastąpić, gdy spadkodawca dziedziczy spadek na podstawie tego tytułu dziedziczenia.

Sąd Okręgowy zauważył jednak, że L. B. złożyła oświadczenie o odrzuceniu spadku z ustawy, gdy była przekonana, iż na tej podstawie ma nastąpić dziedziczenie i nigdy – również w chwili, gdy ta podstawa dziedziczenia stała się aktualna, tj. po dniu 28 grudnia 2012 r. – nie uchyliła się od skutków prawnych złożonego wcześniej oświadczenia. Pozostawała zatem w przekonaniu o skuteczności złożonego oświadczenia.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Do nabycia spadku dochodzi z chwilą śmierci spadkodawcy, a tytułem do wejścia w jego prawa i obowiązki (art. 922 § 1 k.c.) jest testament albo ustawa. Nabycie spadku ma charakter warunkowy, gdyż ustawodawca pozostawia uprawnionemu do dziedziczenia na wskazanych wyżej podstawach decyzję co do tego, czy nie zechce spadku odrzucić. Może do tego dojść na podstawie oświadczenia składanego stosownie do art. 1015 § 1 k.c. Jego złożenie wywołuje takie skutki, jakby spadkobierca nie dożył otwarcia spadku (art. 1020 k.c.), a niezłożenie w określonym ustawą terminie było równoznaczne – w stanie prawnym sprzed dnia 18 października 2015 r. (tj. sprzed daty wejścia w życie ustawy z dnia 20 marca 2015 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. poz. 539) – z prostym przyjęciem spadku, chyba że spadkobiercą była osoba niemająca pełnej zdolności do czynności prawnej, osoba, co do której istniała podstawa do jej całkowitego ubezwłasnowolnienia, albo osoba prawna, gdyż brak oświadczenia takiej osoby był równoznaczny z przyjęciem przez nią spadku z dobrodziejstwem inwentarza.

Z art. 1015 § 1 k.c. wynika, że oświadczenie o odrzuceniu spadku może być złożone w terminie sześciu miesięcy, obliczanym „od dnia, w którym spadkobierca dowiedział się o tytule swego powołania.” Jest to termin zawity, z upływem którego wygasa uprawnienie do odrzucenia spadku.

Podstawowym tytułem dziedziczenia jest testament. W wypadku dziedziczenia testamentowego termin określony w art. 1015 § 1 k.c. do złożenia oświadczenia o odrzuceniu spadku rozpoczyna bieg w dniu, w którym spadkobierca dowiedział się, że został powołany do dziedziczenia w testamencie.

W uchwale z dnia 15 stycznia 1991 r., III CZP 75/90 (OSNCP 1991, nr 5-6, poz. 68), Sąd Najwyższy wyjaśnił, że jeżeli konkretny spadkobierca zostaje powołany do spadku z testamentu oraz należy do kręgu spadkobierców ustawowych, to – gdyby nie chciał dziedziczyć – musi złożyć osobne oświadczenia o odrzuceniu spadku w odniesieniu do każdej z podstaw, z których wynika jego powołanie do dziedziczenia. Sąd Najwyższy wyjaśnił zarazem, że początkiem biegu terminu, o jakim mowa w art. 1015 § 1 k.c., jest dzień, w którym dany spadkobierca

dowiedział się o tytule swojego powołania do spadku (art. 926 k.c.). W poszczególnych sytuacjach jednak ta data może się kształtować odmiennie. Dla spadkobiercy ustawowego dzień ten jest zwykle tożsamy z dniem dowiedzenia się przezeń o śmierci spadkodawcy (art. 924, 925 k.c.), gdy już wówczas nie była mu obca znajomość stosunków rodzinnych, na których opiera się powołanie go w określonej kolejności do dziedziczenia ustawy (art. 931 i n. k.c.). Jeżeli taki spadkobierca wiedział o istnieniu innych osób, które wyłączają go od dziedziczenia z ustawy, to omawiany termin do złożenia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku rozpocznie się później, to jest od dnia, w którym dowiedział się o uznaniu za niegodnego dziedziczenia spadkobiercy wyłączającego (art. 928 § 1 k.c.), czy też od dnia, w którym osoba mająca silniejsze od niego prawa spadkowe odrzuciła spadek (art. 1020 k.c.).

Oświadczenie o odrzuceniu spadku przypadającego spadkobiercy z ustawy może być złożone, gdy spadkobierca został powołany do spadku na tej podstawie, a zatem w dalszej kolejności niż spadkobiercy testamentowi, co jest możliwe w trzech przypadkach, gdy spadkodawca nie zostawił testamentu, gdy testament okazał się nieważny i gdy spadkobiercy testamentowi nie chcą lub nie mogą dziedziczyć. Wprawdzie obiektywnie stan, w którym spadkodawca nie zostawił testamentu, powoduje te same konsekwencje co stan, w którym taki testament zostawił, ale okazał się on nieważny, ale ich rozróżnienie może mieć znaczenie dla określenia biegu terminu do złożenia oświadczenia o odrzuceniu spadku z ustawy. Termin do złożenia oświadczenia o odrzuceniu spadku przypadającego spadkobiercy z ustawy rozpoczyna bieg od dnia, w którym dowiedział się on, że w stosunku do niego aktualizuje się ta podstawa dziedziczenia. W przypadku rozciągniętego w czasie badania w postępowaniu sądowym przesłanek ważności testamentu spadkodawcy i ustalenia jego nieważności, złożenie oświadczenia o odrzuceniu spadku przez spadkobiercę ustawowego będzie mogło dojść do skutku w terminie, w którym dowiedział się on, że w stosunku do niego aktualizuje się ta podstawa dziedziczenia.

W art. 1015 § 1 k.c., przewidującym możliwość złożenia przez spadkobiercę oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, ustawodawca ustalił dla tego spadkobiercy prawo podmiotowe kształtujące, które może być wykonane w

oznaczonym czasie, z upływem którego gaśnie, a skutki niewykonania tego prawa należy oznaczyć zgodnie z ustawą. Termin do złożenia oświadczenia może rozpocząć bieg nie wcześniej niż wtedy, gdy dana osoba uzyska wiedzę o swoim powołaniu do spadku, a to oznacza, że tytuł powołania do dziedziczenia, w związku z którym składa oświadczenie w momencie jego złożenia musi już istnieć.

Nie ma wątpliwości co do tego, że odrzucenie spadku z testamentu nie wyklucza przyjęcia go z ustawy (zob. art. 1022 k.c.), a termin do odrzucenia spadku na każdej z podstaw biegnie wprawdzie niezależnie, ale dziedziczenie testamentowe zawsze wyprzedza ustawowe, do którego nie dochodzi, gdy spadek zostaje nabyty na podstawie testamentu. Oznacza to, że nie ma też potrzeby składać oświadczenia o odrzuceniu spadku z ustawy, gdy ta podstawa nie jest rozważana jako możliwa w konkretnym stanie faktycznym podstawa dziedziczenia.

Jeśli spadkodawca sporządził testament, który ostatecznie nie stał się podstawą dziedziczenia, termin zawity do złożenia oświadczenia, o którym mowa w art. 1015 § 1 k.c. dla spadkobiercy ustawowego rozpoczyna bieg od dnia, w którym dowiedział się on o nieważności testamentu, odrzuceniu spadku przez spadkobiercę testamentowego lub uznaniu go za niegodnego dziedziczenia albo o tym, że spadkobierca powołany do spadku z ustawy w wyższej kolejności niż on sam nie chce lub nie może dziedziczyć.

Powyższe oznacza, że dla jednego spadkobiercy termin do złożenia oświadczenia, o jakim mowa w art. 1015 § 1 k.c. może biec nawet kilkakrotnie, a termin do jego złożenia musi być obliczany osobno dla każdego tytułu powołania do spadku (tak Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 19 października 2017 r., III CZP 48/17, OSNC 2018, nr 6, poz. 58 oraz w nieopublikowanych postanowieniach z dnia 13 grudnia 2012 r., V CSK 18/12, z dnia 25 lutego 2015 r., IV CSK 304/14). Tytułu powołania do spadku ma być w tym oświadczeniu wymieniony (art. 641 § 1 pkt 2 k.p.c.).

Oświadczenia o odrzuceniu spadku nie można skutecznie złożyć antycypująco, niejako na wypadek, że składająca je osoba stanie się spadkobiercą. Nie ma wątpliwości, że nie można złożyć takiego oświadczenia jeszcze za życia przyszłego spadkodawcy, gdyż stanowiłoby nieprzewidzianą ustawą czynność

mortis causa. Moment otwarcia spadku jest zatem pierwszym, z którym można powiązać rozpoczęcie biegu terminu do złożenia oświadczenia o odrzuceniu spadku.

Oświadczenie takie – jak wprost wynika z art. 1015 § 1 k.c. – ma być złożone w terminie biegnącym od dnia, w którym spadkobierca dowiedział się o tytule swego powołania do spadku, a „tytuł powołania do spadku” to okoliczność istniejąca obiektywnie, niezależnie od przekonania, które co do niego towarzyszy spadkodawcy. Nie ma wątpliwości, że oświadczenie o odrzuceniu spadku na podstawie, która nie zaistniała jako podstawa dziedziczenia (np. z testamentu, gdy nie został sporządzony lub okazał się nieważny), nie wywołuje skutków prawnych. Nie ma powodu, żeby inaczej potraktować ustawę, jako potencjalnie i abstrakcyjnie możliwą podstawę dziedziczenia, gdy nie ma ona zastosowania w konkretnym stanie faktycznym, gdyż wyprzedza ją dziedziczenie testamentowe. Oświadczenie o odrzuceniu spadku z ustawy złożone w czasie, gdy składająca je osoba nie miała statusu spadkobiercy ustawowego miałoby charakter złożonego pod warunkiem, że ta podstawa dziedziczenia w ogóle się zaktualizuje. Oświadczenie takie mogłoby pozostawać bezskuteczne przez nieoznaczony czas, ale też w pewnych okolicznościach (przykładowo, po wyjaśnieniu kwestii ważności testamentu sporządzonego przez spadkodawcę, czy – jak w niniejszej sprawie – odrzuceniu spadku przez spadkobierców testamentowych, czy ewentualnie także wszystkich pozostałych lub niektórych spadkobierców ustawowych) powstawałaby kwestia, czy w tych okolicznościach może zacząć wywoływać skutki.

Pozostawienie spadkobiercom testamentowym i następnie ustawowym swobody decyzji co do tego, czy chcą zachować ten status służy ochronie ich interesów, a ograniczenie tej swobody terminem, w którym mogą ewentualnie złożyć oświadczenia o odrzuceniu spadku uwzględnia zarówno ich interesy (poznanie składu masy spadkowej i jej sytuacji prawnej), jak i interesy pozostałych spadkobierców oraz wierzycieli spadkodawcy i innych uczestników obrotu prawnego, którzy muszą nabrać pewności, kto uzyskał tytuł do składników majątku spadkowego i w jakim zakresie odpowiada za ewentualne długi spadkowe. Liczenie biegu terminu do złożenia oświadczenia o odrzuceniu spadku indywidualnie dla każdego spadkobiercy i od momentu, w którym dowiedział się on o konkretnym,

mającym do niego zastosowanie tytułu nabycia spadku, z wykluczeniem możliwości składania takich oświadczeń warunkowo lepiej służy ochronie ich interesów i pewności obrotu prawnego, niżli przyjęcie, że oświadczenie o odrzuceniu spadku może być złożone jako warunkowe, gdy składający je nie jeszcze spadkobiercą ustawowym, gdyż nie doszło do odrzucenia spadku przez powołanych w bliższej kolejności spadkobierców testamentowych.

Skutki sytuacji, w której osoba składająca oświadczenie o odrzuceniu spadku pozostawała w błędnym przekonaniu co do tytułu, na podstawie którego została do niego powołana, jak i sytuacji, gdy nie złożyła oświadczenia pozostając w błędnym przekonaniu o skuteczności oświadczenia złożonego już wcześniej, mogą być sanowane z powołaniem się na art. 1019 k.c.

Mając powyższe na uwadze, orzeczono jak w sentencji.

aj